ประวัติวรรณคดี

การแบ่งยุควรรณคดีออกเป็นสมัยต่าง ๆ

การแบ่งสมัยของวรรณคดีมีอยู่หลายแบบ แต่สรุปได้โดยถือเอาเมืองหลวงเป็นจุดศูนย์กลางจึงแบ่งออกเป็น ๔ สมัย ๑. สมัยสุโขทัย พ.ศ. ๑๘๐๐–๑๙๒๐

๒. สมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓–๒๓๑๐

๓. สมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. ๒๓๑๐–๒๓๒๕

๔. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕– ๒๔๖๘

วรรณคดีสมัยสุโขทัย

สมัยสุโขทัย ระหว่างรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช จนถึงรัชกาลพญาลิไท หรือพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พ.ศ.๑๘๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๙๒๐)

วรรณคดีสมัยสุโขทัยที่มีอยู่ในปัจจุบัน มี ๔ เรื่อง คือ

๑. ศิลาจารึกหลักที่ ๑ (ศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง)

๒. สุภาษิตพระร่วง (บัญญัติพระร่วง) ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง

๓. เตภูมิกถา (ไตรภูมิพระร่วง) ผู้แต่งคือพญาลิไท

๔. นางนพมาศ (ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์) ผู้แต่งคือนางนพมาศ

วรรณคดียุคกรุงศรีอยุธยา

นักประวัติวรรณคดีไทย ได้แบ่งยุคสมัยของวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาไว้เป็น ๓ ยุค ดังนี้

ยุคที่ ๑ วรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนต้น

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ จนถึงสมัยพระเจ้าทรงธรรม ช่วงระหว่าง พ.ศ.๑๘๙๓ ถึง พ.ศ. ๒๑๗๑ รวมเวลา ๒๗๘ ปี มีวรรณคดี ๕ เรื่อง ดังนี้

๑.๑ ลิลิตโองการแช่งน้ำ

๑.๒ มหาชาติคำหลวง

๑.๓ ลิลิตพระลอ

๑.๔ ลิลิตยวนพ่าย

๑.๕ กาพย์มหาชาติ

ยุคที่ ๒ วรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนกลาง

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง จนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๒ จนถึง พ.ศ.๒๒๓๑ รวมเวลา ๕๙ ปี มีวรรณคดี ๑๗ เรื่อง คือ

๒.๑ โคลงนิราศหริภุญชัย

๒.๒ สมุทรโฆษคำฉันท์

๒.๓ โคลงภาษิต ๓ เรื่อง ได้แก่ พาลีสอนน้อง ทศรถสอนพระราม และราชสวัสดิ

๒.๔ เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา

๒.๕ โคลงเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง

๒.๖ เสือโคคำฉันท์

๒.๗ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ

๒.๘ จินดามณี ของพระโหราธิบดี

๒.๙ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์ ของศรีปราชญ์

๒.๑๐ อนิรุทธ์คำฉันท์ ของ ศรีปราชญ์

๒.๑๑ โคลงอักษรสามหมู่ ของ พระศรีมโหสถ

๒.๑๒ โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ของ พระศรีมหาโอสถ

๒.๑๓ กาพย์ห่อโคลง ของ พระศรีมโหสถ

๒.๑๔ โคลงของทวาทศมาส มีกวีร่วมกันแต่งสามคน คือ ขุนพรหมมนตรี ขุนศรีกวีราชและขุนสารประเสริฐ

๒.๑๕ คำฉันท์ดุษฎีสังเวยกล่อมช้าง ของขุนเทพกวี (พราหมณ์)

๒.๑๖ ราชาพิลาปคำฉันท์ (ไม่ทราบผู้แต่ง)

๒.๑๗ นิราศนครสวรรค์ ของพระศรีมโหสถ

ยุคที่ ๓ วรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนปลาย

ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จนถึงสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ช่วงระหว่าง พ.ศ.๒๒๗๕ ถึง พ.ศ. ๒๓๑๐ รวมเวลา ๓๕ ปี มีวรรณคดี ๑๔ เรื่อง ดังนี้

๓.๑ โคลงชะลอพระพุทธไสยาสน์ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

๓.๒ จินดามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ

๓.๓ บทละครเรื่องอิเหนาใหญ่หรือดาหลังพระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าหญิงกุลฑล

๓.๔ บทละครเรื่องอิเหนาเล็กหรืออิเหนาพระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าหญิงมงกุฎ

๓.๕ โคลงนิราศเจ้าอภัย พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าอภัย

๓.๖ นันโทปนันทสูตรคำหลวง พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

๓.๗ พระมาลัยคำหลวง พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

๓.๘ บทเห่เรือ บทเห่เรื่องกากี บทเห่สังวาสและบทเห่ครวญพระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

๓.๙ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารทองแดง พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

๓.๑๐ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

๓.๑๑ เพลงยาว พระนิพนธ์ในเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

๓.๑๒ ปุณโณวาทคำฉันท์ ของพระมหานาค วัดท่าทราย

๓.๑๓ โคลงนิราศพระพุทธบาท ของพระมหานาค วัดท่าทราย

๓.๑๔ ศิริวิบุลกิตติ ของ หลวงศรีปรีชา (เซ่ง)

วรรณคดีสมัยสุโขทัย

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (ศิลาจารึกหลักที่ ๑)

ผู้แต่ง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

ความเป็นมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎผนวชอยู่ที่วัดราชาธิวาส ได้เสด็จประพาสเมืองเหนือเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ เมื่อเสด็จใกล้ถึงเมืองสุโขทัยทรงพบศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง จึงทรงนำศิลาจารึกมาไว้ที่วัดราชาธิวาส ต่อมาเมื่อประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร โปรดฯ ให้ส่งจารึกมาไว้ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงพยายามอ่านด้วยพระองค์เองหลังจากพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ โปรดฯ ให้ป้ายจารึกไปตั้งไว้ที่ศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดฯให้ย้ายจารึก ไปรวมกับจารึกหลักอื่น ๆ ที่หอพระสมุดวชิรญาณ

รูปแบบการแต่ง เป็นการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัย เช่น ลักษณะการปกครองความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นทรงบันทึกพระราชประวัติและสรรเสริญพระเกียรติของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

จุดประสงค์ เพื่อชนรุ่นหลังจะได้ทราบข้อความว่าในรัชสมัยของพระองค์เป็นอย่างไร หลักศิลาจารึกเป็นเอกสารภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุดด้วยถ้อยคำก็เกลี้ยงเกลามีความเด่นและมีสัมผัสให้เกิดรสเพราะพริ้ง เช่น “ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” หลักศิลาจารึก ทรงจารึกภายหลัง พ.ศ. ๑๘๒๖

คุณค่าของวรรณคดี

๑. คุณค่าด้านภาษา เป็นหลักฐานการประดิษฐ์อักษรไทย ทำให้ทราบลักษณะการใช้คำ ประโยค ข้อความที่นำมาเรียงกันหลายตอนมีลักษณะคล้องจองกัน เช่น “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้าใครจักใคร่ค้า เรือนค้าทองค้า ...”

๒. ด้านประวัติศาสตร์ ทำให้ทราบพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ลักษณะกฎหมายต่าง ๆ การปกครอง การศาสนา สภาพบ้านเมืองและสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัย

สุภาษิตพระร่วง

ผู้แต่ง พญาลิไทย (พระมหาธรรมราชาลิไทย) หรือเจ้าพญาเลอไทย

ความเป็นมา พระองค์ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเข้มแข็งและทรงรวบรวมหนังสือพระคัมภีร์ที่ออกชื่อ ๓๐ เรื่อง ทั้งยังทรงกล่าวถึงคัมภีร์ต่าง ๆ อีกกว่า ๒๐ ชื่อ นับว่าไตรภูมิพระร่วงเป็นหนังสือเล่มแรกที่พระองค์ผู้ทรงเป็นบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาได้ทรงค้นคว้าแล้วทรงเรียบเรียงใหม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นงานวิจัยเรื่องแรกของไทยก็ได้ พระยาลิไทยได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นขณะที่ได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองศรีสัชนาลัยมาเป็นเวลา ๖ ปี ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๘๘๘

รูปแบบการแต่ง ไตรภูมิพระร่วง เป็นหนังสือที่จารในใบลานในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มีคำไทย ภาษาไทยสมัยใหม่ ๆ ปนอยู่มาก เข้าใจว่าฉบับเดิมที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัยนั้นอาจจะคัดลอกต่อ ๆ กันมา หนังสือเรื่องนี้มีข้อความแบ่งออกเป็น ๓ ภาคใหญ่ ๆ คือ ๓ ภูมิ ได้แก่ กามภูมิ ประกอบด้วยแดนต่าง ๆ ๑๑ แดน รูปภูมิ ประกอบด้วยแดนต่าง ๆ ๑๖ แดน และ อรูปภูมิ อีก ๔ แดน

จุดมุ่งหมายในการแต่ง คือ เพื่อเทศนาโปรดพระราชมารดา

คุณค่าของวรรณคดี กล่าวถึงสาระสำคัญตามหลักพระพุทธศาสนาตามกฎอนิจจัง ทุกขังและอนัตตา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และเทวดา มีการกล่าวถึง พระเจ้าจักรพรรดิราชและเครื่องประกอบบารมีของพระองค์ การพรรณนาถึงลักษณะและความประพฤติของมนุษย์ในอุตตรอุรุทวีป ซึ่งนับว่าพลเมืองในทวีปนี้เป็นผู้มีศีลธรรมและความประพฤติดีงามสมเป็นพลเมืองดีในอุดมคติโดยแท้

ไตรภูมิพระร่วง

ผู้แต่ง พญาลิไทย (พระมหาธรรมราชาลิไท)

ความเป็นมา พญาลิไท ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหง พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงรอบรู้ ในพระพุทธศาสนาและพระไตรปิฎก ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.๑๘๙๗–๑๙๑๙ สุภาษิตพระร่วงซึ่งแต่งเป็นร่าย มีเนื้อหาคำสั่งสอนทั้งทางคดีโลกและคดีธรรม คำสอนเหล่านี้อาจจำแนกเป็นข้อควรปฏิบัติและข้อควรยกเว้น ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นขณะที่ได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาอุปราชครองเมืองศรีสัชนาลัยมาเป็นเวลา ๖ ปี ตรงกับ พ.ศ.๑๘๘๘

รูปแบบการแต่ง สุภาษิตพระร่วง ถือได้ว่าเป็นตำราจริยศาสตร์เล่มแรกของไทย สุภาษิตนี้มีทั้งคำสอนที่ตรงไปตรงมา เช่น “อย่าใฝ่เอาทรัพย์ท่าน” และมีทั้งคำประพันธ์แบบอุปมาอุปไมยที่ต้องทำความเข้าใจ เช่น “น้ำเชี่ยวอย่าเอาเรือขวาง” อันมีความหมายว่า อย่าขัดขวางในเวลาที่มีความรุนแรง เพราะนอกจากจะไม่ได้ผลแล้ว ยังจะเสียผลอีก

คุณค่าของวรรณคดี

๑. ข้อควรปฏิบัติและข้อควรเว้น เช่น “เข้าเถื่อนอย่าลืมพร้า หน้าศึกอย่านอนใจ ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน”

๒. สุภาษิตพระร่วงมีลักษณะเป็นวรรณคดี มีถ้อยคำสัมผัสคล้องจองกันในลักษณะคล้าย ๆร่ายชนิดหนึ่ง วรรคต่อวรรคมีสัมผัสเชื่อมกันตลอด เช่น “เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่ อย่าไปเอาทรัพย์ท่าน”

๓. สุภาษิตกินใจคน คือนิยมกันมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยตราบจนกระทั่งทุกวันนี้ ที่ใช้อ้างอิงกันในวรรคคดีชั้นหลัง ๆ ก็มีมาก เช่น มหาเวสสันดรชาดก เราจะพบข้อความดังนี้ “อย่ารักเหามากกว่าผม อย่ารักลมมากกว่าน้ำ อย่ารักถ้ำกว่าเรือน อย่ารักเดือนกว่าตะวัน (คำของเมียพรามหมณ์สอนอมิตาดากัณฑ์ชูชก)

นางนพมาศ หรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ผู้แต่ง นางนพมาศ

ความเป็นมา ในสมัยสุโขทัย นางนพมาศ เกิดในตระกูลพราหมณ์ บิดาเป็นที่พระมโหสถมีตำแหน่งราชการเป็นปุโรหิต ในสมัยพระร่วงเจ้า ต่อมาได้เลื่อนอิสริยยศเป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์เป็นสนมเอกในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท นางนพมาศแต่งหนังสือเรื่อง ตำรับนางนพมาศหรือตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

จุดมุ่งหมายในการแต่ง เพื่อสรรเสริญพระเกียรติพระร่วงเจ้า เพื่อแสดงคุณสมบัติที่ดีของนางสนม เพื่อบันทึกพระราชพิธีทั้ง ๑๒ เดือน ที่กระทำกันในสมัยกรุงสุโขทัย

รูปแบบการแต่ง การแต่งข้อความสำคัญ เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวถึงชาติและภาษาต่าง ๆ ยอพระเกียรติพระร่วงและเล่าชีวิตของชาวสุโขทัย ประวัตินางนพมาศเอง และพระราชพิธีต่างๆ

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นกลอนและร้อยแก้ว เช่น **“**อย่าทำรี ๆ ขวาง ๆ ให้เขาว่า อย่าทำเซ่อ ๆ ซ่า ๆ ให้ท่านหัว อย่าทำโปก ๆ ปาก ๆ ให้ท่านว่ากริยาชั่ว...**”** อย่าประพฤติตัว ก้อ ๆ ขวย ๆ ให้คนล้อ

คุณค่าของวรรณคดี

๑. คุณค่าในทางโบราณคดี หนังสือนี้มีประโยชน์มาก เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์หนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ก็ทรงสอบสวนจากตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์

๒. คุณค่าทางวิชาการช่างสตรี กล่าวกันว่า การประดิษฐ์การลอยประทีปได้สวยงามจัดดอกไม้ประดับขันหมากรับรองแขกเมืองได้อย่างประณีต แสดงให้เห็นว่าตำรับนางนพมาศเป็นบ่อเกิดแห่งวิชาการช่างสตรี

๓. ด้านพิธีกรรมต่าง ๆ สำหรับพระนคร ซึ่งเป็นแบบอย่างมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

๔. คุณค่าด้านวรรณคดีและประวัติศาสตร์ นางนพมาศเป็นปราชญ์และกวีหญิงคนแรกในประวัติวรรณคดี

๕. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การถวายตัวเข้ารับราชการเป็นนางสนม เป็นต้น